

NÁDASDY ÁDÁM

A fordító csak ember

Sokan hangoztatták már, hogy fordítani igazából lehetetlenség, hogy reménytelen igyekezet pontosan ugyanazt elmondani egy másik nyelven. Ám ez igazából csak egy „bon mot”, amiben van némi igazság, de lényegében hamis. Igenis lehet fordítani, lehet ugyanazt elmondani egy másik nyelven. Nem olyan ez, mint a kör négyyszögesítése, amit valóban nem lehet megcsinálni. A fordítás értelmes – sőt sikeres – voltára a Biblia a legkézenfekvőbb bizonyíték; a Szentlélek nyilván gondoskodik róla, hogy a fordítások hűségesek legyenek. De bármennyire vezeti a fordító kezét (vagy száját) a Gondviselés, azért a fordító csak ember, tehát hibázik. Hogyan és miben?

Botlások

Az egyik hibalehetőség az úgynevezett szereplési (performanciális) hiba: nyelvbotlás, habozás, dadogás. A fordításban a nyelvbotlás megfelelője a félrenézés. Saját *Szentivánéji álom*-fordításomban történt, hogy Titánia szavait a számárhoz először így fordítottam (3.1):

Eredeti: I'll give thee fairies to attend on thee.

Nyers: Fogok adni neked tündéreket, hogy szolgáljanak neked.

Nádasdy-1: Három tündérem melléd rendelem.

Géher István kollégám, a Shakespeare-szakértő azt kérdezte: miért három tündért? Hiszen négyet szólít!... Természetesen az történt, hogy a *thee* (neked) szót félrenéztem: *three*-nek olvastam. Kijavítottam: *Tündéremeim melléd rendelem*.

Félrenézés volt az alapja annak a híres hibának, amit Ágay Adolf újságíró („Porzó”) követett el. Kiválóan tudott németül, de az „s” betűt nem vette észre a *Jakobs Leiter* (Jákob létrája) kifejezésben, s mivel németben a létra is nagybetűs, mint minden főnév, ezt a mondatot: *Hoch werden wir fliegen, wie Jakobs Leiter*, így fordította. *Magasra fogunk repülni, mint Leiter Jakab* – feltételezte, hogy Leiter is a repülés úttörői közé tartozik.

Arany János alighanem félrenézte a kis és nagy kezdőbetűket a *Szentivánéji* alábbi helyén. Puck az erdőben keresi Demetriust, majd váratlanul belebotlik egy alvó fiatalemberbe (2.2).

Eredeti: Through the forest have I gone.
But Athenian found I none,
On whose eyes I might approve
This flower's force in stirring love.
Night and silence. – Who is here?
Weeds of Athens he doth wear:

Nyers: Az erdőn keresztülmentem, de athénit nem találtam, akinek szemén kipróbálhatnám e virág erejét a szerelem fölkeltségében. Éj és csend. – Ki van itt? Athéni ruhákat visel:

Arany: Összejártam a cserét, [= erdőt]
S athenéit nem lelék,
Hogy szemén a fűlevet
Megpróbáljam, mit tehet.
De ni, Éj és Csend! ki ez?
Rajta athenéi mez;

Arany fordításából úgy tűnik, mintha Puck – miután észrevette, hogy fekszik ott valaki – megszólítaná az Éjt és a Csendet mint allegorikus figurákat, hogy mit szólnak ehhez a véletlenhez. Az eredeti nem ezt mondja, a *Night and silence* hiányos mondat: „Éjszaka és csend [van].” Vagyis Puck megállapítja, hogy sehol senki; utána veszi észre az alvót. Arany a sorkezdő nagybetűs *Night* és a mondatkezdő nagybetűs *Who* között a *silence*-et is nagybetűsnek nézhetette, innen gondolta, hogy Puck a megszemélyesített természeti erőkhöz szól.

Nyelvtudás

A másik fajta hiba az értelmezési hiba, amikor a szöveget (mondatot, szót) félreértjük, azaz nem annak értjük, aminek a közlője szánta. Fordításkor az értelmezési hibák nagyrészt az idegen nyelv nem kellő értésén alapulnak. Shakespeare *Lear király*ának elején (1.1), ahol Gloster elmondja, hogy egy másik fia is van, aki *some year elder than this* (körülbelül egy évvel idősebb ennél), Vörösmarty fordítása: *néhány évvel idősebb ennél* – félreértette a

régies „some+főnév” szerkezetet, amely egyes számmal „körül-belül”, ma többes számmal (*some years*) „néhány”. Ez nem mindegy, mert innen tudjuk meg, hogy a két fiú, Edgar és Edmund között alig van korkülönbség, vagyis a házasságtörő Gloucester fia születése körüli időben csinált gyereket egy másik nőnek. Megjegyzendő, hogy Szabó Lőrinc, aki 1955-ben átdolgozta Vörösmarty fordítását (azóta ezt szokták kiadni Vörösmarty neve alatt), kijavította: *valami egy évvel idősebb ennél*.

Igazi nyelvértelmezési félrefordítást ritkán találni a klasszikusoknál, de van egy ilyen Arany János *Hamlet*jében. A hálószo-ba-jelenetben Hamlet meglátja, hogy akit megölt, az nem a király, hanem Polonius, majd többek között ezt mondja (3.4):

Eredeti: I took thee for thy better: take thy fortune;
Thou find'st to be too busy is some danger.

Nyers: Feljebbvalódnak gondoltalak: vedd a sorsodat;
azt találad [= tapasztalod], hogy túlbuzgónak lenni
némileg veszélyes.

Arany: Különbnek véltelek; magad kerested:
Veszélyes, ládd-e, a túl-buzgalom.

Hamlet mondatában (*I took thee for thy better*) mindegyik szó ismert, a szerkezet sem szokatlan, ma is mondanak ilyet: *I took you for a policeman* (rendőrnek néztelek). A probléma kulcsa a *better*, mely általában melléknév, csakhogy itt előtte áll a *thy* birtokos névelő, mely csakis főnév előtt állhat; tehát itt a *better* főnév kell hogy legyen. Jelentése ezért nem lehet „jobb” vagy „különb”, hanem „feljebbvaló, előljáró”. Arany ezt nem vette észre, és úgy fordította, mintha *I took thee to be better* volna. Ez azért baj, mert Hamlet ekkor mondja ki, hogy ő a királyt akarta megölni. Ráadásul aligha mondhatná azt, amit Aranynál, vagyis hogy Poloniust különbnek vélte – dehogyis vélte különbnek, kezdettől fogva lesújtó véleménye volt a buzgólkodó udvaroncra.

Hasonlóan angol nyelvtani nehézségbe ütközött Vörösmarty a *Lear* fordítása során. A dühödt Lear azt követeli (2.4), hogy a lánya és veje jöjjenek elő és hallgassák meg a panaszát, különben –

Eredeti: Or at their chamber-door I'll beat the drum
Till it cry sleep to death.

Nyers: vagy a szobaajtajuknál fogom verni a dobot
míg az [= a dob] az alvást a halálba kiabálja
[= örökre elúzi].

Vörösmarty: Vagy ajtajok előtt üttetek dobot,
Míg azt kiáltja: füljatok álmatokba.

A jellegzetesen tömör shakespeare-i mondatépítésben a *sleep* a tárgyfőnév, Vörösmarty viszont igének vette, s így elemezte: *Till it cry: „Sleep to death!”* ahol a *sleep to death* értelme ez volna: „aludjatok bele a halálba”, vagy „haljatok bele az alvásotokba”; ezért fordítja így: *fúljatok álmotokba*. Lear azonban nem örökre elaltatni, hanem örökre fölébreszteni akarja a lányáékat. Baudissin német fordítása (1801) pontos: *Bis sie den Schlaf zu Tod geschreckt* (amíg ő [= a dob] az alvást halálra nem ijeszti). Szabó Lőrinc 1955-ben javította a szöveget:

Vörösmarty–Szabó: *Vagy ajtajok előtt üttetek dobot,
Míg halálba nem dörgi álmukat.*

Ez sem könnyen érthető a színházban ülő közönség számára, de jól hangzik, és filológiailag nem kifogásolható.

Szójelentés

Ahhoz, hogy félreértésről beszéljünk, tudnunk kell (vagy kellene), mit gondolt pontosan az eredeti közlő, s ez néha nehezebb feladat, mint fordítani. Példa erre a Hamlet egy szava, a *philosophy*. Látszatra egyszerű eset, a szó is, a fogalom is. Hamlet így beszél a Szellem távozása után (1.4):

Eredeti: *There are more things in heaven and earth,
Horatio,
than are dreamt of in your philosophy.*

Nyers: *Több dolgok vannak mennyben és földön, Horatio,
mint amiről álmodva van a ti filozófiátokban.*

A szó szerinti fordítás azonban itt félrevezető, mert a *philosophy* korabeli és mai jelentése nem ugyanaz. A kommentátorok rámutatnak, hogy a szó Shakespeare korában a természettudományt jelentette. A nagy Oxford szótár a *philosophy* 3. jelentéseként adja: „a természet ismerete vagy tanulmányozása; ma általában természettudománynak hívják” (the knowledge or study of nature; now usually called science). Ez azért lényeges, mert a természettudomány (főleg a földrajz, csillagászat, orvostudomány) éppen Shakespeare idejében ment át látványos fejlődésen, és éppen erre céloz Hamlet megjegyzése: a természettudomány – minden fejlődése ellenére – nem tud mindent megmagyarázni.

Ehhez egy kisebb probléma is kapcsolódik, ugyanis az őskiadások egyikében, a Kvartóban *your philosophy* („a ti...” vagy „a te...”), a másikban, a Fólióban *our philosophy* („a mi...”) található. Mindkettő laza kollokvialis stíluselém, itt nem birtokviszonyt jelez. Nincs igazán különbség a kettő között, a jelentés kb. „ez a...” vagy „a mindenféle...” vagy „az úgynevezett...”. Hamlet tehát

nem Horatio filozófiájáról és nem is a sajátjáról beszél, hanem úgy általában a mai tudományról (a *New Swan* kiadás kommentárja: „*your philosophy = the natural science you study*”). A magyarban így hangozhatna: „ez a mi tudományunk”, vagy egyszerűen „a tudomány”.

Tekintsük át a kérdéses szövegrész második sorát néhány magyar fordításban. Kazinczy németből, Telekes nyilván Fólió-alapú kiadásból dolgozott, önáluk „miénk” van.

Kazinczy Ferenc 1790	amiről a mi filozófusaink még csak álmodni sem tudnak.
Arany János 1867	mintsem bölcselemtek / álmodni képes.
Telekes Béla 1900	miről bölcselmünk nem is álmodik.
Eörsi István 1993	miről / nem álmodik a filozófiátok.
Mészöly Dezső 1996	mint azt a bölcsek álmodnák.
Nádasdy Ádám 1999	mint amit / álmodni bír a tudomány.
Jánosházy György 2002	mint nagy bölcsen álmodhatnánk.

Arany és Telekes a *philosophy* magyarításaként a „bölcselem” szót használta; arról persze nem tehetnek, hogy ez a szó nem gyökeresedett meg, s így mai füllel valami bölcsségre tudunk gondolni, ahogy azt Mészöly és Jánosházy megoldása mutatja, nyilván Arany szóhasználatától befolyásolva. Arany „bölcselemtek” (= filozófiátok) megoldása – most már tudjuk – hibás, de ez neki nem róható fel, ő korrektül járt el, a mai segédeszközök még nem álltak rendelkezésére. Úgy gondolta, hogy a *your* birtokos, tehát „a ti filozófiátok, amit ti tanultok és műveltek, te meg a hozzád hasonlók”. Csak hát nem erről van szó.

Túlkapások

A szöveggondozás tudományának, a filológiának aranykora idején, úgy 1850 és 1950 között kiváló és egyre pontosabb kritikai kiadások készültek a klasszikus szövegekből, a Bibliából, Shakespeare-ből. A szöveggondozók számos félreértést tisztáztak (mint az iménti *philosophy* ügyét), sok hibát kijavítottak. Néha azonban elvetették a súlykot: olyasmit is hibának minősítettek, amiről a mai felfogás már nem ezt gondolja. Az evangéliumokban szerepel a *teve a tű fokán*, például Máténál (19,24): „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába.” Fölvetették, hogy Jézus ilyen abszurdumokat nem mondhat, s magyarázatot kerestek a lehetséges félreértésre és az ebből – vélhetőleg – eredő félrefordításra. A *teve* (görög *kamélos*)

helyett a kötél (*kamilos*) szót javasolták (ezek az akkori görögben már egyformán hangzottak), mint kevésbé abszurd képet: a kötelet próbáljuk befűzni a tűbe. Mások a „tű fokát” próbálták tulajdonnévként magyarázni, azaz hogy Jeruzsálemnek lett volna egy Tű Foka nevű keskeny kapuja, melyen egy teve nem fért be (sajnos ilyen kapunak nincs nyoma). Ma egyik korrekciót sem fogadják el a Biblia-fordítások: maradt a teve és a tű. A Szent István Társulat Biblia-fordítása megjegyzi: „A mondás a rabbiknál is használatos volt a lehetetlenség kifejezésére.” Így van a legújabb magyar fordításban is, Simon Tamás Lászlónál.

A Shakespeare-kritika a 20. század első felében ugyancsak tett néhány túlzó feltételezést. A *Hamlet* 3.1-ben a herceg *nunnery*-be (apácázárdába) küldené Opheliát, vagyis azt tanácsolja neki, hogy soha ne menjen férjhez. (Ennek akkor egy nő számára az egyetlen módja az apácaság volt.) Felvetődött, hogy ez voltaképpen gonosz metafora, mert a *nunnery* bordélyt is jelenthetett, tehát Hamlet valójában prostituálnak küldené Opheliát. Nos, valóban vannak korabeli szövegek, ahol a szó bordélyra utal, ám ironikus-gonosz metaforaként – ahogy fiatakoromban hasonló intézményeket magyarul „cukrászdanak” neveztek. Vagyis a *nunnery* szónak csak ad hoc használata fordult elő ilyen értelemben, nem volt lexikalizált „bordély” jelentése. Ám az alkalmi, metaforikus, ad hoc használatból nem következik, hogy az adott helyen Shakespeare élt vele. És még ha nyelvészetileg bizonyítani lehetne is, hogy a szónak két jelentése volt, akkor sem biztos, hogy az adott helyen bordélynak kellene fordítani. Jelenleg az a szövegkiadók álláspontja, hogy Hamlet keserű ugyan, de Opheliát erkölcsében nem akarja megsérteni vagy lealázní. Mégis sok ember mint közismert tényeket kéri számon ezeket a szellemes, de polgárjogot nem nyert értelmezéseket a fordítón: hogyhogy nem tudjátok, hogy a teve nem teve, a kolostor nem kolostor?! Szögezzük le, Arany János itt jól fordított („eredj kolostorba”; „zárdába hát”), és a „bordély” hiánya nem az ő prudériájának köszönhető.

A fordító élethelyzete

Vannak komplexebb esetek, amikor a hibának valamilyen lélektani vagy kulturális magyarázata van, és nem pusztán félreértéssel vagy nyelvtani félreértelmezéssel van dolgunk. Fiatal angol kollégám a *Lefogták, és a titkos telefont keresték rajta* mondat angol fordításában azt írta, hogy megmotozták az illetőt. Csakhogy a jelenet a negyvenes években játszódik, így a telefon – bármilyen titkos volt – nem lehetett ruhába rejthető, hanem a házban kellett lennie (vidéki ház lévén, talán a falra volt szerelve). Az ifjú kollégának a telefon már a mobilt jelenti, amit motozással kell megkeresni; ehhez jön még a kétértelmű magyar idióma, a „keresték rajta (!)”, ami megerősítette benne a motozás képét.

A nagymonológban Hamlet (3.1) felsorolja a sokféle sérelmet, megaláztatást, amit az embernek el kell szenvednie. Köztük van a híres félsor: *The insolence of office*, szó szerint „a hivatal szemtelensége”. Hogyan értendő ez? Nézzünk különböző magyar fordításokat:

Kazinczy Ferenc 1790:	a negédségeket a nagyoknak [= negédségüket]
Vajda Péter 1838:	a hivatal bajait
Döbrentei Gábor 1821:	a nagy rangúak' dolyfösködésit
Arany János 1867:	a hivatalnak packázásait
Zigány Árpád 1899:	a hivatalnok gögijét
Telekes Béla 1902:	hatóság dolyfét
Eörsi István 1993:	pökhendi hivatalt
Mészöly Dezső 1996:	(= Arany)
Nádasdy Ádám 1999:	a vezetők arcátlanságait
Jánosházy György 2002:	(= Arany)

(Jegyezzük meg, hogy Kazinczy idejében a *negédes* még azt jelentette: „fennhéjázó, rátarti”, nem volt köze az „édes”-hez. Ő Schröder 1776-os német átdolgozását fordította, prózában.)

A gond az *office* szóval van, mely ma már kétféleképp érthető: egyfelől „megbízatus, pozíció, tisztség”, másfelől „szervezet, intézmény, épület”. Az angolban a névelő hiánya, no meg Shakespeare világa is az előzőt sugallja. A magyar *hivatalnak* is van ilyen használata, például „valamilyen hivatalt visel” vagy „hivatalát nem tudja ellátni”. Eszerint fordítja Kazinczy, Döbrentei, Zigány a *nagyok*, *nagy rangúak*, *hivatalnok* kifejezésekkel, jómagam is a *vezetők* szóval. (Vajda fordítása nehezen értelmezhető.) Schlegel 1801-es német fordításában is így áll: Übermut der Ämter (a hivatalok pimaszsága). Hamlet arra utal, hogy akik hivatalt – azaz funkciót, stallumot – kapnak, azok lekezelően bánnak az emberrel, vagyis a ranggal járó pökhendiséget panaszolja (amit a nagybátyján, az újdonsült királyon alkalma volt megtapasztalni). Nem arról beszél, hogy valamely intézményben, irodában az emberrel lekezelően bánnak vagy fölöslegesen egzecíroztatják. Ez utóbbi értelmet fordítja Arany, Telekes, Eörsi, és átveszi Mészöly, Jánosházy. (Báthori Csaba nyersfordítása is ez: *A hatóság pökhendiségét.*) Csakhogy Hamlet szájából ez nem hangzik meggyőzően: neki nem kellett hivatalokban kilincselnie, vele nem szórakoztak basáskodó ügyintézők, és még Shakespeare idejében sem nagyon volt ilyesmi. Állítom, hogy Arany félreértette (vagy félre akarta érteni?) a kifejezést, belelátva a saját élethelyzetét: neki bőven lehetett dolga ügyfélgyötrő hivatalokkal csöndes élete során. Mindenesetre a tévedése (vagy szándékos csalása?) megajándékozta a magyar kultúrát egy felejthetetlen kifejezéssel: *a hivatalnak packázásai* (gyönyörű ötös jambus!) – ez sokszor eszembe jutott, amikor sorban álltam az IBUSZ ütlevélosztályán. A *Hamlet* legújabb, 2006-os Arden kiadása meg is

jegyzi, hogy némely fordítók a saját élményeiket vetítették bele a kérdéses szöveghelybe, így például Paszternak, aki orosz fordításában „bürokráciáról” és „ronda szájú kistisztviselőkről” beszélteti Hamletet. Másfelől nem véletlen, hogy az angol nyelvű kultúrákban az *insolence of office* távolról sem vált olyan szállóigévé, mint mifelénk.

Formai vagy funkcionális?

Egy kultikus szöveg fordításakor – legyen az a Biblia vagy egy irodalmi klasszikus – mindig ott a kérdés: mennyire térhetünk el az eredetitől? Mikor hű, mikor ekvivalens a fordítás? Mikor hibázunk kevésbé? Két véglet van, a formális ekvivalencia és a funkcionális (más néven dinamikus) ekvivalencia. Ezt ilyen élesen Eugene Nida amerikai nyelvész, Biblia-fordító, baptista lelkész fogalmazta meg a század közepén, a funkcionális ekvivalencia létjogosultságát alátámasztandó. A régebbi fordítók a formális ekvivalenciát helyezték előtérbe, ám mára jócskán elmozdultunk a funkcionális felé. Én is azt vallom: el szabad térni az eredetitől, ha tényleg úgy érezzük, a szerző szándékát így jobban át tudjuk vinni.

Jellemző példa erre a változásra a „mondta X” vagy „mondván” típusú idéző elemek fordítása a Bibliában. Ezeket az eredeti szerzőknek muszáj volt betenniük, amikor valakinek a szavait bevezetik, mert nem voltak használatban az írásjelek (kettőspont, idézőjel). A régebbi Biblia-fordítók a formális hűség jegyében követik a héber és görög szöveget s mindig lefordítják a „mondván” szót. Vessük össze a Máté 27,11-et:

Károli: *Kérdező őt a helytartó, mondván: Te vagy-e a zsidók királya?*
SZIT: *A helytartó megkérdezte tőle: „Te vagy a zsidók királya?”*

A mai fordítás funkcionálisan hű, mert a – mára fölöslegessé, sőt zavaróvá vált – bevezető szót elhagyja, helyette kettőspontot és idézőjelet használ. Ma már hiba volna benn hagyni a „mondván”-t.

Hasonló példa a „szarvak” fordítása Zakariás imájában (Lukács 1,69). Károli formálisan fordította, a 20. század közepe óta többnyire funkcionálisan fordítják, például Simon Tamás László:

Károli: *És felemelte az üdvösségnek szaroát nekünk az ő gyermekének, Dávidnak házában.*

Simon: *Nyilvánvalóvá tette szabadítását szolgáljának, Dávidnak házában.*

Simon lábjegyzetben sorol más hasonló (dinamikus, funkcionális) fordításokat, melyek a görög *kerasz szótériasz* (az üdvösség szarva) kifejezést értelmezik. A görög ugyanis – és nyomában

Károli – formálisan követte a hébert, ahol a szarvak az erőt, küzdőképességet jelképezik.

A színpadri fordításnak nyilvánvalóan a funkcionális felé kell elbillennie. A régebbi Shakespeare-fordítók gyakran formálisak, például megtartják az angol *Sir, Mylord* szavakat (lásd alább Füst Milán 1955-ös fordítását!); ma elegendő az *uram, gróf úr, felség* stb. A precíz formai ekvivalenciát inkább hibának érzem. Arany a *Szentivánéjiben* (1.1) nem mert elszakadni a *godspeed* köszönetben rejlő *speed* igétől, melynek szokásos jelentése „siet”, de régi jelentése „hajt, gyorsít, előrevisz”; a köszönés eredetileg *God speed!* (Isten vigyen előre, hajtson utadon, toljon célod felé), tehát nincs köze a sietéshez. Idézem a *No Fear Shakespeare* diákkiadás mai angol fordítását is:

Eredeti: Godspeed, fair Helena!
 Mai angol: Hello, beautiful Helena!
 Nyers: Szervusz, szép Heléna!
 Arany: Hová sietsz, Heléna, szép-magad?

Apróság ez, de dramaturgiai hiba, mert Heléna nem siet sehová, hanem boldogtalanul és elhagyottan ténfereg a világban. Majd akkor fog sietni, amikor megtudja Hermiáék szökését, és bosszúvágya aktivitásra sarkallja.

A *Lear királyban* van egy bohózatba illő jelenet (1.4), amely eléggé föladjá a leckét a formális–funkcionális pólusok közt vívódó fordítónak. Az udvarmester, Oswald szemtelenkedik Learrel, mire a közlegényi álruhában lévő Kent gróf elgáncsolja. Oswald elvágódik, közben Kent azt mondja neki: *you base football player!* Lássuk, hogy fordították ezt magyarra:

Eredeti:
 Oswald (to Lear): I'll not be stricken, my lord.
 Kent (trips Oswald): Nor tripped neither, you base football player.

Nyers:
 O: Én nem leszek megütve [= nem akarom/engedem, hogy megüssenek]
 K: (elgáncsolja O-t) Elgáncsolva se, te alantas labdarúgó?

Vörösmarty 1855:
 O: Nem tűröm, hogy üssenek, Mylord.
 K: (gáncsot vet neki) Azt sem, hogy földhöz csapjanak.

Vörösmarty–Szabó 1955:
 O: [ugyanaz]
 K: (gáncsot vet neki) Azt sem, hogy földhöz csapjanak, te, süvölvény.

Kosztolányi 1936:

O: Kérem, én nem tűröm, hogy üssenek.

K: (*elgáncsolja*) Azt se, hogy sarkadra hágjanak, te aljas tányérnyaló?

Füst 1955:

O: Nem óhajtom, hogy üssenek, mylord.

K: (*elgáncsolja*) Azt sem, hogy elgáncsoljanak? te aljas nyári Mikulás.

Mészöly 1986:

O: Nem tűröm, hogy üssenek, uram.

K: (*kirúgja alóla sarkát*) Azt se, hogy lerúgjanak, te komisz labdarúgó?

Jánosházy 2002:

O: Nem tűröm, hogy üssenek, uram.

K: (*elgáncsolja*) Azt sem, hogy elgáncsoljanak, hitvány labdarúgó?

Varró 2009:

O: Nem tűröm, hogy megüssenek, uram.

K: (*kirúgja a lábát*) Se, hogy kirúgják a lábad, mi, te büdös futballista?

Nádasdy 2010:

O: Felség, engem nem lehet megütni.

K: (*elgáncsolja*) És elgáncsolni se? Akarsz futballozni, paraszt?

Tudnivaló, hogy a labdarúgás akkoriban – és jellemzően ma is – az alsóbb néposztályok fiainak sportja volt, szemben például a tenisszel vagy solymászattal. Egy udvari piperkőcöt vérig lehetett sérteni azzal, ha futballistának nevezték; ám ez ma már sem angolul, sem magyarul nem sértő (ez volna a formális ekvivalencia). Érthető, hogy Vörösmarty elhagyja, nem tud vele mit kezdeni, mert akkoriban a játék nálunk ismeretlen volt. Szabó átdolgozása kipótolja a *süvölvény* szóval, ami szintelen (nyilván nem akart nagyon beleavatkozni Vörösmarty világába, stílusába). Kosztolányi korában már javában létezett foci, de ő a funkcionális ekvivalenciát választotta: Oswald valóban *tányérnyaló* – így viszont elvész az eredetiben rejlő „couleur locale”. Füst Milán nagyon modern akar lenni, és a szlengből átveszi a *nyári Mikulás* kifejezést, amit a hetvenes években is használtunk „idétlen alak” értelemben. Füst itt alighanem túlzásba viszi a funkcionális elvet, ráadásul a szleng gyorsan avul, ma már ez a fiataloknak groteszk és érthetetlen. 1986-tól kezdve (tehát kb. száz évvel a labdarúgás ideérkezése után!) a fordítók már mind utalnak a kérdéses sportra; ám Mészöly és Jánosházy túl formális, nem veszik figyelembe, hogy a *labdarúgó* a magyarban hivataloskodó kifejezés,

amit egy érdes stílusú katonaember nem fog dulakodás közben a másoknak kiabálni. Varró ezen javít a *büdőssel* és a *futballistával*, jómagam pedig igyekeztem formális lenni a *futballoznival* és egyszerűsrimind funkcionális a *paraszttal*.

Azt viszont Arany is tudta, hogy a humor fordítása csak funkcionális lehet, nem pedig formális. A *Szentivánéj*iben a sznob Bottom takács félreolvassa a finomkodó, latin *odorous* (illatos) szót, és azt mondja: *odious* (gyűlöletes). Arany fordításában a paraszti Zuboly a *virágok báj-illata* helyett *háj-illatot* mond, föltehetőleg a korabeli közönség nagy derűtségére. Sajnos a mai színházi közönségnek a háj nemigen számít inycsiklandó, illatos csemegének – de fordítási szempontból becsüljük az ötletet a funkcionális ekvivalenciára.